

"Det tror du ikke på?" Deklarative spørgsmål som grammatikaliserede metaspørgsmål

Mortensen, Sune Sønderberg

Published in:
Ny forskning i grammatik

DOI:
[10.7146/nfg.v26i25.109305](https://doi.org/10.7146/nfg.v26i25.109305)

Publication date:
2018

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Mortensen, S. S. (2018). "Det tror du ikke på?" Deklarative spørgsmål som grammatikaliserede metaspørgsmål. *Ny forskning i grammatik, 2018(25)*. <https://doi.org/10.7146/nfg.v26i25.109305>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@ruc.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

“Det tror du ikke på?” Deklarative spørgsmål som grammatikaliserede metaspørgsmål

Sune Sønderberg Mortensen

Abstract

Declarative questions – although highly frequent in spoken interaction, and well-described in interactional linguistics – have been treated only superficially in the Danish grammatical tradition. Based on a discussion of previous grammatical and interactional treatments of declarative questions, this paper explores central structural-functional and distributional features of Danish declarative questions, arguing that, unlike the canonical interrogative and *hv*-question types, declarative questions encode metacommunicative meaning. Only through illocutionary modification of the declarative questions by e.g. dialogical particles, sentence adverbials or tag questions can their metacommunicative component be overridden, allowing for speech act functions similar to those of the canonical question types.

Nøgleord: spørgsmål, deklarativ, semantik, kommunikativer, metaspørgsmål

1. Indledning¹

De to kanoniske spørgsmålstyper i dansk er helhedsspørgsmålet og fokus-spørgsmålet, som er kendetegnet ved to forskellige sætningstyper, nemlig hhv. non-deklarativ (ikke-udfyldt førsteplads, ikke-imperativ) og deklarativ med et *hv*-led på førstepladsen (Hansen & Heltoft 2011: 735), fx:

1. Dette forskningsarbejde er finansieret af Det Frie Forskningsråd | Kultur og Kommunikation: DFF – 1321-00180. Jeg takker i øvrigt redaktionen for *Ny forskning i grammatik* samt en anonym fagfællebedømmer for værdifulde kommentarer til artiklen.

- (1) Vandt vi i aftes?
 (2) Hvem vandt i aftes?

Det er imidlertid velkendt at der også er mange andre måder at spørge på – fx kan deklarativer uden indledende *hv*-led også bruges til at udtrykke spørgende ytringer, idet spørgefunktionen da kan angives gennem forskellige syntaktiske, leksikalske og/eller prosodiske valg, samt spørgsmålstegn på skrift, fx:

(3)	Vi vandt i aftes, ikke ?	[spørge- <i>tag</i>]
(4)	Jeg går ud fra at vi vandt i aftes?	[epistemisk markering + ledsætning]
(5)	Vi vandt i aftes, håber jeg ?	[optativ markering]
(6)	Vi vandt vel i aftes?	[epistemisk/dialogisk markering]
(7)	Du må fortælle mig om vi vandt i aftes?	[regulativ markering + spørgende ledsætning]
(8)	Vi vandt i aftes?	[udelukkende intonation/spørsmålstegn]

I dagligdags talesprog er deklarativer spørgsmål omtrent lige så hyppigt forekommende som de to kanoniske spørgsmålstyper (se fx Heinemann 2010; Stivers 2010). Derfor har de også forholdsvis stor opmærksomhed blandt interaktions- og samtaleanalytikere, fx Adelswärd et al. (1987), Raymond (2009), Heinemann (2010), Stivers (2010) og Seuren, Huiskes & Koole (2015). Her følger et enkelt eksempel på deres brug i dansk uformel interaktion:

- (9) A: og de fleste af de lærere (latter) de er derovre endnu det er egentlig ret pinlig (latter)
 det er sådan nogen gamle nogen (latter)
 B: (latter) **de kan måske huske hvad du har lavet ?** (latter)
 A: ja tak især den ene (latter) hu- hun fik nervesammenbrud lige inden jeg gik ud af skolen kan jeg huske (latter)
 (BySoc²)

2. Åbent talesprogskorpus, tilgængeligt på internettet: <http://bysoc.dyndns.org/>. I BySoc angiver spørgsmålstegn stigende intonation.

En særlig interesse for deklarative spørgsmåls interaktionelle egenskaber findes inden for det retslingvistiske felt, nærmere bestemt i studiet af sprogbrugen i rets- og politiafhøringer, hvor der bl.a. forskes i strategisk anvendelse af forskellige spørgsmålstyper (fx Danet et al. 1976; Dunstan 1980; Harris 1984; Adelswärd et al. 1987; Gibbons 2003; Archer 2005; Harris 2011). Her betragtes deklarative spørgsmål typisk som nogle af de mest kontrollerende i forhold til den afhørte, bl.a. fordi de efterspørger bekræftelse snarere end information, jf. figur 1:

Type of question	Amount of control	Conducivity	Type of response question-type typically expects
	Least	Low	
1. Broad wh-	↑	↑	- Open range
2. Narrow wh-			- Naming of specific variable
3. Alternative			- Choice of answers restricted to 1 of 2 provided by questioner
4. Grammatical yes/no			- Yes/no
5. Negative gram yes/no			- Anticipated response, whether Affirmative or negative
6. Declarative			- Confirmation of proposition
7. Tagged declarative	Most	High	

Figur 1: Spørgsmålstyper i retslingvistisk perspektiv (Archer 2005: 79)

Også i danske retssale er deklarativer en udbredt spørgeform (Mortensen 2017), og en del af denne artikels eksempler stammer netop fra afhøringer i en retssag (Retssag 1, 2014³), fx:

- (10) ANKLAGER: hvordan har du det med: med P-vagten i dag ?⁴
 VIDNE: normalt
 ANKLAGER: **du har det normalt med ham ?**
 VIDNE: ja ja
 (Retssag 1, 2014)

3. Strafferetssag angående vold mod en parkeringsvagt, ført ved Retten på Frederiksberg i 2014. Datamaterialet består af transskriberede lydoptagelser af samtlige afhøringer under retsmødet (dvs. af tiltalte, forurettede og et øjenvidne) og er tidligere behandlet i Mortensen & Mortensen (2017) samt i Mortensen (2017). Af de i alt 203 stillede spørgsmål udgjorde deklarative spørgsmål ca. 40 pct. (heraf var de 7 pct. med *spørge-tags*).
4. Ved gengivelse af eksempler fra retssagen er ytringer jeg tolker som spørgende, forsynet med spørgsmålstegn (efter mellemrum); se også afsnit 2.1. Derudover er eksemplerne let forarbejdet af hensyn til læsevenligheden, idet pauseangivelser og en del transskriptionstegn er slettet.

(11) ANKLAGER: **så når man er blevet oplært så er det normalt at man arbejder alene ?**

VIDNE: ja det gør man

(Retssag 1, 2014)

Spørgsmålstyper er mere eller mindre uudforskede i en dansk retskontekst (se dog Smith 1986; Mortensen 2017). Adelswärd et al. (1987) undersøger imidlertid en større samling af svenske retsafhøringer og observerer bl.a. at de deklarative spørgsmål i deres data ikke er så entydigt kontrollerende som den angelsaksiske forskning peger på (Adelswärd et al. 1987: 339). De bliver i stort omfang brugt som såkaldte (re)formulationer⁵, et interaktionsanalytisk begreb der dækker forskellige slags opsummeringshandlinger (fx Heritage & Watson 1979; Nielsen 2001; Van der Houwen & Sliedrecht 2016):

What a dominant party characteristically does in a reformulation is to summarize aspects of what the interlocutor has just said, reformulate it in other words, draw conclusions from it and very often assign an interpretation that has not been expressed by the interlocutor himself. (Adelswärd et al. 1987: 323)

Sådanne formulationer – som også er en udbredt funktion af de deklarative spørgsmål i mit datamateriale – kan forekomme neutrale, hvilket fx er illustreret i (11) ovenfor, eller de kan eksplicit tillægge modtageren bestemte synspunkter, fx:

(12) ADVOKAT: **så det jeg kan udlede det er politimanden der må have skrevet forkert ?**

VIDNE: øh det må være min opfattelse (0.7) som jeg husker det nu

(Retssag 1, 2014)

Tillæggelse af synspunkter foregår imidlertid ikke altid så åbent som i (12), men kan ske på ganske subtil vis, fx:

5. Adelswärd et al. kalder dem 'reformulations', men ellers er den mest udbredte term 'formulations' (fx Van der Houwen & Sliedrecht 2016), på dansk 'formulationer' (Nielsen 2001).

- (13) ADVOKAT: [læser højt fra afhøringsrapport] (1.0) har du forklaret sådan ?
 VIDNE: det tror jeg ikke jeg har forklaret
 ADVOKAT: **det tror du ikke på ?**
 VIDNE: nej (0.3) jeg har formentligt forklaret (0.6) at...
 (Retssag 1, 2014)

I (13) distancerer vidnet sig fra de udtalelser han bliver citeret for, ved hjælp af *tror ikke* med en objektsætning, men advokaten udlægger vidnets position som at han ikke tror **på** at han har forklaret sådan. Med denne middelbare konstruktion tillægger advokaten ham en anden epistemisk position, nemlig (stædig) overbevisning snarere end forbehold, hvilket kan understøtte et billede af vidnet som skråsikker og usaglig, og dermed skade hans troværdighed.⁶

Deklarative spørgsmåls særlige interaktionelle egenskaber, store strategiske spændvidde og højfrekvente brug er i sig selv gode grunde til at beskæftige sig med dem. Mens den interaktions- og retslingvistiske forskning søger grammatiske forklaringer og beskrivelsesmodeller for at undersøge disse fænomener, tager den grammatiske forskning – som jeg diskuterer i det følgende – omvendt kun i ringe omfang højde for dem. Der mangler således afklaring af deklarativ spørgsmåls betydningskerne fra et strukturelt-funktionelt perspektiv der medtænker deres interaktionelle funktioner, hvilket er formålet med min undersøgelse.

Med deklarativ spørgsmål mener jeg generelt ikke-*hv*-indledte deklarativer med spørgefunktion, om end undersøgelsens hovedvægt ligger på grundstrukturen, eksemplificeret i (8) ovenfor. Øvrige, modificerede typer inddrager jeg hen ad vejen til yderligere belysning og sammenligning.

2. Grammatiske fremstillinger af deklarativ spørgsmål

Deklarativsætningers mulighed for at realisere spørgende ytringer er omtalt i en del generelle grammatikker (fx Mikkelsen 1975; Quirk et al. 1985; Faarlund, Lie & Vannebo 1997; Telemann, Hellberg & Andersson 1999; Huddleston & Pullum 2002; Hansen & Heltoft 2011; Andersen & Holsting 2015), om end oftest kun i korte og uspecifikke vendinger. Enkelte selv-

6. Denne analyse af *tro på* er forenelig med Jensens (2011: 32) analyse, hvor den middelbare konstruktion knyttes til bl.a. religiøs/eksistentiel tro.

stændige behandlinger fra et systemperspektiv er dog også til at opdrive, fx Noh (1998), Gunlogson (2002) og Pedersen (2015). For at identificere basale udtryks- og indholdsegenskaber for deklarative spørgsmål tager jeg i dette afsnit udgangspunkt i nogle af de generelle grammatikkers fremstillinger.

2.1. *Udtrykssiden – ledstilling og prosodi*

For at identificere deklarative spørgsmål fra udtrykssiden er der dels et basalt ledstillingskriterium, dels nogle mindre nagelfaste prosodiske egenskaber til rådighed. Hansen & Heltoft (2011) definerer deklarativ ledstilling således:

Når det finitte verbum står på 2. udfyldte plads, er sætningen deklarativ (fremsættende) og skal tolkes som realis. Normalt markerer denne ledstilling i den konkrete situation en konstatering. (Hansen & Heltoft 2011: 315)

Topologisk set er deklarative spørgsmål altså ytringer baseret på deklarativ ledstilling, hvor realis-betydningen dog ikke hævdes, men spørges til. De skal – som nævnt indledningsvis – skelnes fra helhedsspørgsmål, som har non-deklarativ ledstilling, og fokusspørgsmål, som har deklarativ ledstilling, men *hv*-led på førstepladsen:

	F	V_f	S	SA	V_i
(14a)	han	overreagerer		altid ?	[Deklarativt spørgsmål]
(14b)		overreagerer	han	altid ?	[Helhedsspørgsmål]
(14c)	hvem	overreagerer		altid ?	[Fokusspørgsmål]

I flere af grammatikkerne betragtes også stigende eller ‘spørgende’ intonation som en mere eller mindre selvfølgelig udtryksegenskab ved deklarative spørgsmål (fx Quirk et al. 1985; Huddleston & Pullum 2002; Andersen & Holsting 2015), fx:

The declarative question is a type of question which is identical in form to a declarative, except for the final rising question intonation. It is rather casual in tone:

You’ve got the explosive? ... (Quirk et al. 1985: 814)

Grønnum (2005) peger på at intonationen i danske sætninger, herunder spørgsmål, gennemgående er faldende, men at deklarative spørgsmåls intonationskontur er vandret og altså mindre faldende end de øvrige (Grøn-

num 2005: 313). Andre undersøgelser nævner at forskningen hidtil ikke har fundet nogen entydig korrelation mellem spørgefunktion og intonation i deklarativer, om end deklarativer spørgsmål overvejende realiseres med stigende intonation (fx Archer 2005: 28; Therkelsen 2009: 26; Pedersen 2015: 3). Eftersom deklarativer spørgsmål altså ikke i alle tilfælde har distinkt intonation, behandler jeg ikke prosodi som et strukturelt udtrykriterium. Imidlertid har prosodi indgået sammen med andre interaktionsanalytiske parametre som hjælp til praktisk identifikation af deklarativer spørgsmål i artiklens datamateriale, for så vidt talesprog angår. Når det kommer til skriftsprog, betragter jeg spørgsmålstegn som et tilstrækkeligt kriterium for spørgefunktion. Afgørende er det at formålet med denne fremstilling ikke er at diskutere kriterierne for hvornår deklarativer kan siges at optræde spørgende, men at undersøge hvad de semantisk er i stand til **når** de optræder spørgende. Gennem artiklen forudsætter jeg således at de ytringer jeg analyserer som deklarativer spørgsmål, faktisk er spørgende.

2.2. Indholdssiden – bekræftelsesfordring og følgeslutning

Betydningen af deklarativer spørgsmål er omdrejningspunktet for min undersøgelse, og det er også indholdsanalyse der vægtes i de fleste tidligere fremstillinger. Som grundlag for en nærmere diskussion præsenterer jeg her et udvalg af disse indholdsbeskrivelser, og Mikkelsen (1975) er et godt sted at starte; han omtaler deklarativer spørgsmål således:

En udsagnshovedsætning kan bruges: 1) med spørgende mening, f. eks. *Du har vel talt med ham ? (= Har du ikke nok talt med ham ?)*. *Du vil da vel ikke rejse på denne årstid ? (= Vil du vel rejse på denne årstid ?)*. *Du kommer altså klokken to ?* (forvisning). *Han er altså gået uden tilladelse ?* (uvilje). *Så man taler virkelig derom ?* (forundring)... (Mikkelsen 1975: 489)

Ud over den spørgende mening læser Mikkelsen forskellige afsenderpositioner ud af eksemplerne, herunder hvordan der afkræves bekræftelse i eksemplerne med *vel*, en observation der ræsonnerer med de indledende betragtninger om deklarativer spørgsmål som potentielt kontrollerende og bekræftelsessøgende.

En lignende, men mere eksplicit analyse præsenterer Teleman, Hellberg & Andersson (1999):

Om talaren i själva verket antar att lyssnaren är bättre informerad än han själv, är det normalt frågan som blir den dominerande funktionen hos den deklarativa huvudsatsen:

Och Ni har inte haft några allvarliga sjukdomar?

Du är beredd på hårda tag?

Påståendefunktionen är dock inte försvunnen utan visar sig bl.a. i att en deklarativ huvudsats med frågefunktion förväntas få ett instämmande svar. Ofta framstår då den deklarativa huvudsatsen som talarens icke bindande slutledning av någonting som sagts eller hänt.

Så man kan alltså räkna med att skatterna kommer att höjas?

Däremot är det inte så vanligt att en deklarativ huvudsats används med ren frågefunktion.

(Teleman, Hellberg & Andersson 1999: 700)

Teleman, Hellberg & Andersson knyter det bekräftelsessøgende betydningselement til deklarativens fremsættende grundfunktion og peger desuden på en vigtig yderligere egenskab, nemlig at deklarative spørgsmål ofte udtrykker en slags følgeslutning af noget der tidligere er sagt eller sket, og sjældent har 'ren' spørgefunktion. Denne egenskab svarer til funktionen af formulationer, jf. indledningen.

Egentlig (spørgende) gentagelse af tidligere ytringer omtales som 'ek-kospørgsmål' i bl.a. Quirk et al. (1985) og Huddleston & Pullum (2002), hvor de behandles som en selvstændig spørgsmålstype: "... they echo the **stimulus**, what has just been said, with a view to questioning some aspect of it" (Huddleston & Pullum 2002: 855), fx:

STIMULUS	ECHO QUESTION
i A: She's leaving on Saturday.	B: She's leaving on Saturday? [polar]
ii A: He gave it to Anne.	B: He gave it to Anne or Anna? [alternative]
iii A: He's proposing to resign.	B: He's proposing to what? [variable]

(Huddleston & Pullum 2002: 886)

Noh (1998) behandler ekksopørgsmål indgående, men gør en pointe ud af at ekksopørgsmål ikke skal skelnes fra andre deklarative spørgsmål, da et fællestræk ved dem er at de er metakommunikative, uanset om formålet er at få bekræftet en gentagelse af en ytring, en parafrase eller en inferens af den, eller for den sags skyld at problematisere selve dens sproglige kode (Noh 1998: 621), fx:

- (15) A: I'm leaving on Tuesday.
B: You're leaving on Tuesday?
- (16) A: My mother and father are coming
B: Your parents are coming?
- (17) A: Yesterday I met the doctor I told you about.
B: So he gave you the treatment?
- (18) A: I trapped two mongeese.
B: You trapped two mongeese? You mean "mongooses".
(Eksemplerne stammer fra Noh 1998: 604-610)

Hansen & Heltoft (2011) giver ét typeeksempel på et deklarativt spørgsmål (jf. min fremhævnings nedenfor), og de omtaler ingen særbetydninger af deklarativ som spørgsmål. Fremstillingen er dog relevant fordi den sætter deklarative spørgsmål i eksplicit relation til andre illokutionære funktioner og derved muliggør en mere systematisk diskussion:

En sætning med konstativ illokutionær ramme, altså en hovedsætning med V2, Diderichsens vsa, kan realiseres som en konstatering, men hvis situationen passer, også som en regulativ sproghandling:⁷

Nu tier du stille og følger med! (V2 som sandsynligt regulativ)
I gør hvad der kræves! (V2 som sandsynligt regulativ)
Så holdt du kæft! (V2 som sandsynligt regulativ)
Så tav Ole stille og hørte efter (V2 som sandsynligt konstativ)
Jeg kommer kl. 12 (V2 som konstativ el. regulativ (løfte))
Du kommer? (V2 som spørgsmål)

7. Hansen & Heltoft skelner på baggrund af Habermas' sproghandlingsklassifikation mellem typerne konstativ, regulativ, repræsentativ og kommunikativ, hvilket jeg forklarer nærmere i afsnit 3.3.

Man kan sætte forholdet op i følgende skema, hvor forholdet mellem udtryk (sætningstype) og illokutionær funktion præciseres.

Udtryk	Indhold
V2-hovedsætning	Konstativ Regulativ 1 (instruks) Regulativ 2 (løfte) Spørgsmål
Subjektiv hovedsætning	Emotiv Metaspørgsmål

(Hansen & Heltoft 2011: 1681)

Hansen & Heltoft nævner altså blot typen *Du kommer?* som et eksempel på at deklarativer kan realisere spørgsmål, selvom modellen i øvrigt omfatter relativt specialiserede illokutionære funktioner, fx to undertyper af regulativer, og metaspørgsmål. Denne opstilling mener jeg er problematisk på forskellige måder som kan være med til nærmere at belyse deklarative spørgsmåls indholdsside.

3. Deklarative spørgsmål som metaspørgsmål

3.1. Spørgsmålgentagelser og deklarativer spørgsmål

De to typer af spørgende illokutionære funktioner der nævnes i modellen ovenfor, er altså 'spørgsmål' og 'metaspørgsmål', og relationen mellem dem er relevant i denne sammenhæng. Hansen & Heltoft bruger termen 'metaspørgsmål' om den illokutionære funktion knyttet til spørgsmålgentagelser (Therkelsen 2006), fx:

- (19) A: Tør man spørge hvor det var
 B: Hva? **Hvor jeg kom fra?**
 A: Ja
 B: Jeg kommer fra...
 (Therkelsen 2006: 216, min fremhævning)

'Meta-' betegner således i dette tilfælde at der spørges til meningen med et forudgående spørgsmål, men Hansen & Heltoft giver følgende eksempel på at det ikke nødvendigvis skal være et spørgsmål der gengives:

- (20) – Vi skal jo bruge noget energi. Man kan bruge antom [sic] eller hvad det nu hedder
 – **Atomkraft?**
 – Ja, atomkraft
 (Hansen & Heltoft 2011: 1572)

Det er dermed heller ikke indlysende at metaelementet skulle være noget der adskiller spørgsmålgentagelser fra V2-spørgsmål; det er snarere et fællestræk. Sammenligner man Therkelsens eksempel med eksempler på deklarative spørgsmål, er der ligheder både på udtryks- og indholdssiden, fx:

- (21) ANKLAGER: hvordan har du det med: med P-vagten i dag ?
 VIDNE: normalt
 ANKLAGER: **du har det normalt med ham ?**
 VIDNE: ja ja
 (Retssag 1, 2014)

Therkelsen fremhæver at spørgsmålgentagelse kræver spørgende intonation – ellers kan konstruktionen kun fungere som bekræftende svar (Therkelsen 2006: 226). Som nævnt er intonationsforholdene måske ikke lige så entydige for deklarative spørgsmål, men tendensen er den samme. Også på indholdssiden ligner eksemplerne hinanden, idet begge ytringer – såvel som *Atomkraft?* i (20) – kan siges at have en metakommunikativ funktion, med Teleman, Hellberg & Anderssons formulering: “talarens icke bindande slutledning av någonting som sagts eller hänt”, jf. afsnit 2.2. Denne metakommunikative funktion mener jeg er kodet i Hansen & Heltofts eksempel *Du kommer?*. Det kan kun tolkes som respons på en forudsat tidligere ytring, som kan være af forskellige typer, herunder ikke-verbale ytringer, fx:

- (22) A: Jeg kommer / Vi ses i aften / Hvad tid var det nu? / [går i retning af B]
 B: Du kommer?

Således kan B's spørgsmål indeholde alt fra en citeret gengivelse af en tidligere ytring til en inferentiel slutning ud fra den. Parallellen til spørgsmålgentagelse er især slående hvis man betragter spørgsmålgentagelse som en særligt konventionaliseret type elliptisk ledsætning, hvor den udeladte oversætningsrest sagtens kunne være deklarativ, fx:

- (23) A: Tør man spørge hvor det var?
 B: **Du spørger** hvor jeg kom fra? / **Du vil vide** hvor jeg kom fra?

At spørgsmålgentagelser således kan forklares ud fra regler om ellipse, forenkler dels sætningstypeopstillingen, dels har det den funktionelle fordel at spørgsmålgentagelserne dermed kan udskilles fra de semantisk meget anderledes subjektive/emotive sproghandlinger.

3.2. *Helhedsspørgsmål og deklarative spørgsmål*

Kravet om en forudgående ytring betyder at deklarative spørgsmål ikke kan fungere som spørgsmål på samme betingelser som helhedsspørgsmål. Dette kan illustreres ved at omskrive autentiske helhedsspørgsmål som i (24a) og (25a) til deklarative spørgsmål, jf. (24b) og (25b):

- (24a) **HOLDER I HALLOWEEN?**
 Er det noget som der bliver gået op i, hjemme hos jer?
 (<http://moniamagdalen.com/holder-dine-boern-halloween/>)
- (24b) **!! I HOLDER HALLOWEEN?**⁸
 Er det noget som der bliver gået op i, hjemme hos jer?
- (25a) Invitation til generalforsamling + MA's årsberetning 2016-17
 04. oktober 2017
 Verner Sand Kirk, direktør i Danske A-kasser, debatterer dagpenge-
 systemet med de fremmødte medlemmer. Kommer du?
 (<https://ma-kasse.dk/nyheder/mas-aarsberetning-2016-17/>)
- (25b) Verner Sand Kirk, direktør i Danske A-kasser, debatterer dagpenge-
 systemet med de fremmødte medlemmer. **!! Du kommer?**

Hverken et 'rent' spørgsmål som i (24a) eller en invitation som i (25a) kan altså uden videre erstattes af et deklarativt spørgsmål. Gunlogson (2002) fremhæver at deklarative spørgsmål ikke kan udtrykke anmodninger (Gunlogson 2002: 127), og man kunne tilføje at de generelt ikke kan være regu-

8. To udråbstegn foran eksempler angiver at jeg anser eksemplerne for semantisk problematiske i konteksten.

lative, netop fordi de gengiver andre(s) ytringer, hvilket fx kan tydeliggøres ved at sammenligne ytringer med modalverber:

(26a)	Kan du nå saltet?	[Regulativ – anmodning]
(26b)	Du kan nå saltet?	[Ikke-regulativ – metaspørgsmål]
(27a)	Skulle vi ikke skåle?	[Regulativ – forslag/opfordring]
(27b)	Vi skulle ikke skåle?	[Ikke-regulativ – metaspørgsmål]
(28a)	Vil du gifte dig med mig?	[Regulativ – frieri]
(28b)	Du vil gifte dig med mig?	[Ikke-regulativ – metaspørgsmål]

Imidlertid kan brugen af dialogpartikler og/eller sætningsadverbialer ofte hjælpe på det, fx som markering af høflig nedtoning:

(29)	Du kan måske nå saltet?	[Regulativ – anmodning]
(30)	Vi skulle ikke lige skåle?	[Regulativ – forslag/opfordring]
(31)	Du vil vel ikke tilfældigvis gifte dig med mig?	[Regulativ – frieri]

Min tese er således at det for dansk ikke bare er “inte så vanligt”, men en strukturel begrænsning for deklarative spørgsmål at de ikke kan slippe deres metakommunikative funktion, undtagen når de modificeres på bestemte måder. For at undersøge dette nærmere er der brug for en sproghandlings-terminologi der kan håndtere forskellige slags spørgsmål.

3.3. Konstative, regulative, subjektive og kommunikative spørgsmål

Spørgsmål er vanskelige at klassificere sproghandlingsmæssigt, da de ligner flere forskellige slags sproghandlinger. Searle diskuterer fx spørgsmål indgående (fx Searle 1969; Searle 1975), men er meget forsigtig med at klassificere dem; de omtales eksempelvis i en fodnote som en undertype af direkte sproghandlinger (Searle 1976: 11). Denne forståelse af spørgsmål som essentielt direkte er imidlertid problematiseret eller gjort op med i flere fremstillinger (fx Lyons 1977; Archer 2005; Therkelsen 2008), og også Hansen & Heltoft (2011) undgår at behandle ‘rene’ spørgsmål som direktiver, dog uden egentlig at diskutere problemstillingen. Med afsæt i Habermas’ universalpragmatik opstiller de følgende klassifikation:

Svarende til de fire sproghandlingsdimensioner skelnes der mellem 4 grundlæggende sproghandlingstyper: KOMMUNIKATIVER, KONSTATIVER, REPRÆSENTATIVER og REGULATIVER. De svarer til hinanden parvis, i en forstand der uddybes nedenfor.

forståelighed	sandhed	vederhæftighed	rigtighed
kommunikativer	konstater	repræsentativer	regulativer

(Hansen & Heltoft 2011: 53)

Klassen repræsentativer ansues videre som en underklasse af ‘subjektive’ sproghandlinger, der også omfatter ‘oplevelsesudsagn’ (Hansen & Heltoft 2011: 57). Her benytter jeg blot overbegrebet subjektive sproghandlinger om forskellige slags udtryk for “afsenderens subjektive bevidsthed” (Hansen & Heltoft 2011: 57).

Inden for denne sproghandlingsklassifikation behandles ‘rene’, informationssøgende spørgsmål som en særtype af konstater, forstået således at et konstativt forhold ikke altid fremstilles som sandt, men lige så vel kan gøres til genstand for forskellige grader af forbehold, herunder som “spørgsmål til sandheden af en ytring” (Hansen & Heltoft 2011: 1086), fx:

- (32) Holder I halloween?
 (33) Hvad er klokken?

Spørgsmål er imidlertid ikke bare én slags sproghandling. De kan fx også realiseres som regulativer:

- (34) nå, skal vi gå i gang?
 (Hansen & Heltoft 2011: 1129)

... eller som subjektive sproghandlinger, fx i form af subjektiv hovedsætning (Hansen & Heltoft 2011: 1570) eller retorisk spørgsmål:

- (35) hvem monstro der bor, mor, på stjernen i det blå?
 (36) holder det da nogensinde op med at sne!?

Og endelig kan spørgsmål have med forståelighed at gøre og på den måde falde under sproghandlingstypen kommunikativer:

Kommunikativer kan udtrykkes med performative verber, fx: *sige, fremføre, spørge, svare, tilføje, tage ordet, konkludere, afrunde, indskyde, uddybe,*

præcisere; eller med bestemte sætningsadverbialer, nemlig kompositions- og forbinderadverbialer, fx: *alligevel, altså, derefter, endvidere, for det første, for at gøre en lang historie kort, indledningsvis, til slut*. (Hansen & Heltoft 2011: 54)

Sådanne forståelses- eller metaspørgsmål kan altså realiseres leksikalsk med fx kommunikative verber som i (37), men de kan også realiseres grammatisk som fx spørgsmålsgentagelser eller deklarativer spørgsmål:

- (37) hvad sagde du?
 (38) hvad jeg sagde?
 (39) du har det normalt med ham?

Et spørgsmål som (37) er – ligesom mange andre sætningstyper – i sig selv underdetermineret med hensyn til sproghandlingsværdi; det kan ikke kun tolkes som kommunikativ sproghandling, men også som fx konstativ eller subjektiv sproghandling:

- (40a) hvad sagde du? [Konstativ, fx som i ‘hvad sagde du til politiet i går?’]
 (40b) hvad sagde du? [Subjektiv, fx som i ‘det var tarveligt sagt’]

Deklarative spørgsmål kan derimod ikke slippe deres kommunikative sproghandlingsfunktion, medmindre de bliver modificeret på bestemte måder, som jeg diskuterer i det følgende.

3.4. Illokutionær modifikation af deklarativer spørgsmål

I 3.2 gav jeg eksempler på hvordan dialogpartikler og sætningsadverbialer kan modificere deklarativer spørgsmål så de fungerer regulativt i stedet for metakommunikativt. Mulighederne for illokutionær modifikation af denne art kan illustreres med udgangspunkt i et allerede diskuteret eksempel:

- (41a) Verner Sand Kirk, direktør i Danske A-kasser, debatterer dagpengesystemet med de fremmødte medlemmer. **Kommer du? / !! Du kommer?**

Som diskuteret er den deklarativer variant ubrugelig i konteksten, fordi den i sig selv koder metaspørgsmål. Men hvis den modificeres med forskellige slags modale/subjektive markører, ændres meningen så den alligevel kan indgå, fx:

- (41b) Verner Sand Kirk, direktør i Danske A-kasser, debatterer dagpengesystemet med de fremmødte medlemmer. Du kommer **vel?**
[Konstativ]
- (41c) ... Du kommer **da?** [Konstativ]
- (41d) ... Du kommer, **ikke?** [Konstativ]
- (41e) ... Du kommer **selvfølgelig?** [Konstativ]
- (41f) ... Du kommer **forhåbentlig?** [Subjektiv]
- (41g) ... Du kommer, **okay?** [Regulativ]

I deres beskrivelse af sætningsadverbialer peger Hansen & Heltoft (2011) på at kommunikativer ikke forholder sig til sandsynlighed, som hører under konstativernes betydningsområde (Hansen & Heltoft 2011: 1045), og dette kan belyse flere af de ovenstående eksempler. De indsatte markører forudsætter alle en afsender som subjektivt kan vurdere og tage højde for sandsynlighed, ønskværdighed eller modtagerindstilling. En sådan afsendersubjektivitet kan ikke uden videre forenes med metaspørgsmål, hvor ytringen blot er en slags gengivelse af noget tidligere sagt.

Dog kan (visse) sætningsadverbialer med *evidentiel* betydning tænkes at være en undtagelse, da de netop angiver at ytringen beror på en ekstern videnskilde, fx:

- (41h) Verner Sand Kirk, direktør i Danske A-kasser, debatterer dagpengesystemet med de fremmødte medlemmer. Du kommer **tilsyneladende?** [Kommunikativ/konstativ?]
- (41i) ... Du kommer **åbenbart?** [Kommunikativ/konstativ?]

Også kompositions- og forbinderadverbialer er som nævnt i afsnit 3.3 uproblematiske i forhold til metaspørgsmål, fx:

- (41j) ... Du kommer **altså alligevel?**

Og ikke mindst er sætningsadverbialet *måske* karakteristisk i denne henseende. Det er i forvejen veldokumenteret at *måske* kan understøtte spørgende læsninger af deklarativer (fx Boye 2005: 34; Therkelsen 2008: 180; Therkelsen 2009: 26), men et yderligere aspekt er at det ofte indgår i metaspørgsmål, som allerede eksemplificeret i indledningen:

- (42a) A: og de fleste af de lærere de er derovre endnu det er egentlig
ret pinlig det er sådan nogen gamle nogen
B: de kan **måske** huske hvad du har lavet ?

Måske angiver her B's forbehold, ikke for ytringens propositionelle indhold, men for relevansen af den inferens han/hun foreslår ud fra A's ytring. Denne læsning tillader fx *muligvis* ikke; det kan kun indgå hvis det kan tolkes som (B's inferens om) A's forbehold, en tolkningsmulighed der altid er latent til stede for modificerede deklarative spørgsmål:

- (42b) B: de kan **muligvis** huske hvad du har lavet ? [det anser du for
muligt?]
(42c) B: de kan **desværre** huske hvad du har lavet ? [det er du ked
af?]
(41k) ... Du kommer **helt sikkert**? [det anser du for
sikkert?]

Illokutionær modifikation af deklarative spørgsmål kan også ske på andre måder end via sætningsadverbialer og *tag*-spørgsmål, fx i form af parentetiske led eller syntaktisk indlejring, hvilket jeg ikke vil forfølge yderligere her.

4. Metaspørgsmål, rekonstruktion og afsenderforpligtelse

En problemstilling der går igen i analysen af metakommunikative ytringer, er hvem der egentlig holdes ansvarlig for ytringen og dens indholdselementer. Eksempelvis fremsætter Gunlogson (2002) følgende hypotese:

- Rising declaratives⁹ commit the Addressee to the proposition expressed.
 - Falling declaratives commit the Speaker to the proposition expressed.
- (Gunlogson 2002: 130)

Hypotesen indfanger at et deklarativt spørgsmål citerer eller infererer fra en forudgående ytring som tilskrives modtageren, fx:

9. 'Rising declaratives' henviser her til deklarative spørgsmål, og 'falling declaratives' til fremsættende deklarativer.

- (43) VIDNE: han overreagerer altid [Afsender forpligter sig på p]
 ADVOKAT: **han overreagerer altid ?** [Afsender forpligter modtager på p]
 VIDNE: altid
 (Retssag 1, 2014)

Dog kan der indvendes at vidnet reelt først er forpligtet på propositionen (på ny) i tredje linje, hvor han bekræfter advokatens gentagelse; og i øvrigt forpligter advokaten sig vel også på noget i og med at han ytrer sit deklarative spørgsmål. Noh (1998) peger på at deklarative spørgsmål – i fremstillingen omtalt som ekkospørgsmål – kan forstås i kraft af parafrase af den type metaspørgsmål de stiller:

Paraphrases of echo questions ... might go ‘Am I correct in attributing to you the thought/meaning/assertion that...?’ or ‘Am I correct in inferring that...?’ (Noh 1998: 621)

Den form for metasproglige gengivelse svarer til hvordan Nielsen (2005) inden for det pragma-dialektiske paradigme beskriver sproghandlingstypen ‘rekonstruktion’:

In reconstructing, the speaker/antagonist is non-committed to the truth of the propositional content conveyed by the meta-linguistic referents, while he is committed to the truth of the meta-linguistic verbs and operators. (Nielsen 2005: 206).

Dette kan illustreres med følgende afhøringsseksempel, hvor både metasproglige verber og operatoren er eksplicite (jf. min fremhæving):

- (44) ADVOKAT: **så** man har kunnet se værkstedet der hvor du står sammen med parkeringsvagten **skal** jeg **forstå** det sådan ?
 TILTALT: ja
 (Retssag 1, 2014)

Advokaten forpligter sig således ikke på sandheden af det propositionelle indhold, men på det metasproglige verbum *forstå* som et sandt udtryk for hvordan han er nået frem til sin rekonstruktion. Han forpligter sig også

på den metasproglige operator *skal*, der markerer hans position i forhold til rekonstruktionens rigtighed. Og endelig forpligter han sig på den metasproglige operator *så*, der angiver en følgerelation mellem det propositionelle indhold og hans rekonstruktion af det. I denne optik kan deklarativer spørgsmål i sig selv ligeledes forstås som en type metasproglig operator:

- (45) man har kunnet se værkstedet der hvor du står sammen med pareringsvagten ?

Et (umodificeret) deklarativt spørgsmål kan altså siges at foreslå en rekonstruktion af en forudsat ytring og dermed forpligte afsenderen på gyldigheden af rekonstruktionen, men ikke på deklarativens propositionelle indhold.

5. Afrunding

Jeg har vist at umodificerede deklarativer spørgsmål i dansk altid fungerer som metaspørgsmål, altså spørgende kommunikative sproghandlinger. Her er tale om en grammatikaliseret indholdsspecifikation ved deklarativkonstruktionen, idet deklarativer i modsætning til de kanoniske spørgsmålstyper ikke i sig selv kan udtrykke konstative og regulative spørgsmål. Dette forhold kan skitseres således:

Indhold \ Udtryk	Konstativt spørgsmål	Regulativt spørgsmål	Subjektivt spørgsmål	Kommunikativt spørgsmål
Non-deklarativ	+	+	+	+
Hv-deklarativ	+	+	+	+
Umod. deklarativ			(+)	+

Skema 1: Sætningstyper og mulige spørgfunktioner

Umudificerede deklarativer spørgsmål kan godt få emotiv toning og dermed fungere som subjektive sproghandlinger (jf. krydset i parentes), dog aldrig uden den metakommunikative grundfunktion, fx:

- (46) du kommer?! [sikke en overraskelse!]

Denne særlige indholdsbegrænsning for danske deklarativer kan tydeliggøres ved at sammenligne med engelsk, hvor umodificerede deklarativer spørgsmål ikke behøver være metakommunikative, fx:

- (47) Tad: I need to find out what I need to find out on my own terms, not on somebody else's. And unfortunately, that gets me into trouble. Got you into trouble, too.
J.R.: Yeah. I mean, I definitely hurt a lot of people.
Tad: **You think you can make me a promise?** [regulativ]
J.R.: Sure.
Tad: Ok. You remember when this whole thing started and you thought part of the problem was you didn't fit in anywhere? Remember?
(Uddrag fra tv-serien *All My Children*, USA, 2001)

- (48) There's something else you need? [konstativ/
regulativ]
(Huddleston & Pullum 2002: 885 – fx en tjeners spørgsmål til restaurantgæster)

Endelig har jeg vist hvordan deklarativernes spørgepotentiale kan udvides ved hjælp af bestemte former for illokutionær modifikation. Eksempelvis kan visse dialogpartikler, sætningsadverbialer og interjektionaler suspendere de deklarative spørgsmåls metakommunikative funktion og åbne for konstative og regulative spørgefunktioner, hvilket er en forklaringsramme for mange tilfælde hvor deklarativer anvendes spørgende.

At de deklarative spørgsmål så at sige lægger ord i munden på modtageren, kan forklare deres højfrekvente brug både i hverdagsinteraktion og i vidneafhøringer, hvor samtalepartnerens – herunder evt. lyttende dommers – forståelse løbende bliver varetaget og forhandlet.

Om forfatteren

Sune Sønderberg Mortensen, ph.d., Institut for Kommunikation og Humanistisk Videnskab, Roskilde Universitet.

Litteratur

- Adelswärd, V., Aronsson, K., Jönsson, L. & Linell, P. (1987): The unequal distribution of interactional space: Dominance and control in courtroom interaction. *Text – Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse* 7 (4), 313-346.

- Andersen, T. H. & Holting, A.E.M. (2015): *Teksten i grammatikken*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Archer, D. (2005): *Questions and Answers in the English Courtroom (1640–1760): A sociopragmatic analysis*. Amsterdam: Benjamins.
- Boye, K. (2005): Semantisk analyse og afvigelser mellem sprogbrug og sprogstruktur. I: *Ny forskning i grammatik* 12. Boye, K., Heltoft, L., Jensen, A., Jensen, E.S. & Therkelsen, R. (red.). Odense: Syddansk Universitetsforlag, 27-46.
- Danet, B., Hoffman, K., Kermish, N., Rafn, J. & Stayman, D. (1976): An ethnography of questioning in the courtroom. I: *Language use and the uses of language*. Shuy, R.W. & Shnukal, A. (red.). Washington, D.C.: Georgetown University Press, 222-234.
- Dunstan, R. (1980): Context for coercion: Analyzing properties of courtroom “questions.” *British Journal of Law and Society* 7 (1), 61-77.
- Faarlund, J.T., Lie, S. & Vannebo, K.I. (1997): *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gibbons, J. (2003): *Forensic linguistics: an introduction to language in the justice system*. Malden, Oxford: Blackwell.
- Grønnum, N. (2005): *Fonetik og Fonologi: Almen og Dansk* (2. udg.). København: Akademisk Forlag.
- Gunlogson, C. (2002): Declarative questions. I: *SALT XII*. Jackson, B. (red.). Ithaca, NY: Cornell University, 124-143.
- Hansen, E. & Heltoft, L. (2011): *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Harris, S. (1984): Questions as a mode of control in magistrates’ courts. *International Journal of the Sociology of Language* 49, 5-28.
- Harris, S. (2011): Interrogation and evidence: Questioning sequences in courtroom discourse and police interviews. I: *Handbook of communication in organisations and professions*. Candlin, C.N. & Srikant, S. (red.). Berlin, Boston: de Gruyter Mouton, 277-298.
- Heinemann, T. (2010): The question-response system of Danish. *Journal of Pragmatics* 42 (10). 2703–2725.
- Heritage, J. & Watson, R. (1979): Formulations as conversational objects. I: *Everyday language: Studies in ethnomethodology*. Psathas, G. (red.). New York, London: Irvington Press, 123-162.
- Huddleston, R. & Pullum, G.K. (2002): *The Cambridge grammar of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Jensen, E.S. (2011): Vi tror. Også på lærerne – om syntaks og betydning. *Mål & Måle* 34 (2), 30-32.
- Lyons, J. (1977): *Semantics*. London: Cambridge University Press.
- Mikkelsen, K. (1975): *Dansk ordføjningslære: Med sproghistoriske tillæg: Håndbog for viderekomne og lærere*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Mortensen, S.S. (2017): *Questioning style in Danish criminal trials*. Mundtlig præsentation ved 5th Annual Roundtable of the Germanic Society for Forensic Linguistics, 30. august 2017.
- Mortensen, S.S. & Mortensen, J. (2017): Epistemic stance in courtroom interaction. I: *Pragmatics and law: Practical and theoretical perspectives*. Poggi, F. & Capone, A. (red.). Cham: Springer International Publishing, 401-437.
- Nielsen, M.F. (2001): *Replik til journalistikken – mikroanalyse af medieinterviewet*. København: Akademisk Forlag.
- Nielsen, N.M. (2005): *Counter Argument: In defence of common sense*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Noh, E.-J. (1998): Echo questions: Metarepresentation and pragmatic enrichment. *Linguistics and Philosophy* 21 (6), 603-628.
- Pedersen, A.B. (2015): Prosodi i deklaratve spørgsmål – fungerer stemmelejelersforskellen som funktionsmarkør? *Skrifter om samtalegrammatik* 2 (8), 1-25.
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G. & Svartvik, J. (1985): *A Comprehensive grammar of the English language*. London: Longman.
- Raymond, G. (2009): Grammar and social relations: Alternative forms of yes/no-type initiating actions in health visitor interactions. I: *Why do you ask? The function of questions in institutional discourse*. Freed, A.F. & Erhlich, S. (red.). New York: Oxford University Press, 87-107.
- Searle, J.R. (1969): *Speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J.R. (1975): Indirect Speech Acts. I: *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. Cole, P. & Morgan, J.L. (red.). New York: Academic Press, 59-82.
- Searle, J.R. (1976): A classification of illocutionary acts. *Language in Society* 5 (1), 1-23.
- Seuren, L., Huiskes, M. & Koole, T. (2015): Epistemics and the functions of declarative questions in Dutch talk-in-interaction. I: *Proceedings of the 8th Anela Applied Linguistics Conference*, 59-78. <http://anela.nl/wp-content/uploads/2017/01/05-Seuren-Huiskes-en-Koole.pdf> (lokaliseret 7. april 2018).
- Smith, E. (1986): *Vidnebeviset: en vurdering af afhøringsmetoder og vidneforklaringer*. København: Gad.
- Stivers, T. (2010): An overview of the question-response system in American English conversation. *Journal of Pragmatics* 42 (10), 2772-2781.

- Teleman, U., Hellberg, S. & Andersson, E. (1999): *Svenska Akademiens grammatik 4: Satser och meningar*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Therkelsen, R. (2008): Epistemiske sætningsadverbier i interrogativer. I: *Ny forskning i grammatik* 15. Bache, C., Holsting, A., Müller, H.H. & Nørgaard, N. (red.). Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 177-192.
- Therkelsen, R. (2009): Hvordan genkender vi et spørgsmål? *Mål & Mæle* 32 (2), 25-29.
- Van der Houwen, F. & Sliedrecht, K.Y. (2016): The form and function of formulations: Co-constructing narratives in institutional settings. *Journal of Pragmatics* 105, 55-58.